

Az otthon esztétikája

Elmondotta: *Csikós Tóth András*

Otthon... milyen drága, milyen sokat jelentő szó ez! Mennyi kedves óra, meleg szeretet, eleven emlék zsúfolódik e szó hangulata mögé. Az otthon az, a csodálatos forrás, melyből erőt merítünk az életünk végtelen küzdelmei számára. Az otthon — mint az anyák féltő aggodalma — úgy kísér az életünkön át. Gyermekkorunkban őrző szeretet, férfikorunkban megújító erő, öregkorunkban! pihentető nyugalom ... Milyen jó visszagondolni az életünk minden viszontagságai között az elhagyott, de mindig szeretettel hívó otthonra.

De vájjon minden otthon otthon-e a szó igazi jelentése szerint? Nyugodtan állíthatjuk-e, hogy az a hely, ahová megtérünk pihenni, ahol bútoraink vannak, ahol életünk intimebb részét leéljük, ahol tehát lakunk: otthonunk-e a szó tisztább, érzelmibb jelentésében is? Hiszen tudjuk, hány embernek teszi tönkre az életét a nem megfelelő lakás, a szűk szobák, az alkalmatlan bútorzat... Hány ember lesz otthonkerülő az idegesítő lakás miatt! Hány család tragédiája, hány házasság szerencsétlensége indul el egy végzetesen hibás berendezésű, lélek nélkül bebútorozott lakás otthontalanságából!

Lakás és otthon: e kettő majdnem egy fogalom és mégis mennyi minden hiányzik az egyikből, ami a másikban — mint jóízű visszaemlékezés benne él. Lehet a lakás kényelmes, divatos, drága és mégsem: otthon! És hány meghitt, drága otthont nem nevezne lakásnak az elkényeztetett igény!

Arra kell törekednünk, hogy ezt a két fogalmat miméi közelebb hozzuk egymáshoz. Az otthon legyen igazi lakás, a lakás pedig igazi otthon!

Az otthon kultúrája... szoktuk mondani és mennyire nem értünk alatta semmi olyan vonását az otthon szépségének, amely igazán kultúrát is jelent. Ha a lakás építéséről, megfe-

elő világitásáról, fűthetőségéről, vízvezetékéről, bútorairól emlékezünk meg, ez korántsem a lakás kultúrája. Hogy a lakás, az otthon kultúrájáról beszélhessünk, minden divat, kényelem és célszerűség felett valami másról kell megemlékeznünk, valami másról, ami több minden magyarázható, utánozható külsőségnél: az otthon lelkéről... Arról a lélekről, mely a sokféle otthon kultúráját régmúlt évtizedek vagy (évszázadok hagyományainak megmentett szépségeiből rakja össze igazi otthonná. A lélekről, mely emlékezik, féltve őriz ódon értékeket és különböző divatok darabjait egy stílusúvá tudja hangolni: a szeretet stílusává... Érdekes, hogy azok a korszakok voltak stílus és kultúra szempontjából lőrtiékesebbek. melyeknek megnyilatkozásai a hagyományokba kapaszkodó kultúra ősi visszaemlékezésen virágoztak ki. Azok a korszakok pedig, melyeknek civilizációit gyökértelenül, hagyomány nélkül erőltette világra az okoskodó agy vagy az üzleti szimat: hazug és hamis korszakként hullanak a feledés ködébe, vagy mint elrettentő példák szolgálnak nagy tanulságul a jelen számára.

De mielőtt a lakásnak a jelenben kialakult stílusáról beszélünk, röviden emlékezzünk meg az elmúlt korok lakásművészeti stílusáról is.

A divat és hagyomány. Ez a két erő formálja a jelen változásait. Az egyik ösztönöz, a másik visszatart. E két ható energia alakítja ki egy korszak művészi arcát. így tehát a lakásművészet stílusát is. Beszéljünk először a divat változásairól.

A lakás berendezésének divatja ugyanazon változáson ment keresztül, mint az építészet, vagy a szobrászat és festészet. A különböző művészeti korok félreismerhetetlenül rányomták bélyegüket a lakás bútoraira és más díszítő elemeire is. A klasszikus kor görögjeinek lakása igen egyszerű, kevés bútorzatú szobákból állott. A női és férfi lakás egymástól elkülönítve, előbbi igen alárendelt szerepet töltött be, utóbbi pedig távolról sem igyekezett díszes lenni. A célnak akart megfelelni minél egyszerűbben. A római lélek átveszi a görög műveltség sokféle megnyilvánulását — így a bútorok formáit is — azon többé-kevésbé változtat valamit. A bútorok díszesebbek lesznek, faragást alkalmaznak rajtuk, de a berendezés itt is igen egyszerű. A lakások falát díszítik, sokszor túlzottan is. A keresztényiség első századait a puritán lélek egyszerűsége jellemzi: Nehéz, komor bútorok, célszerűség, kevés dísz és tartósság karakterizálja azt a kevés berendezést, ami a falak mentén húzódik meg. (A szoba közepén nincs bútor, legfeljebb a tűzhely!) A gótikában már megjelenik a díszes faragás a bútorokon és mind gazdagabbá válik, mígnem a renaissanceban átveszi teljes, pompás uralmát az egész lakás berendezésén. Nem-

csak a bútorok díszesek, hanem a fal, a mennyezet, s az apróbb tárgyak is, (pl. evőeszközök, kancsók stb.). A barok nem elégszik meg a konstrukcióban egyszerű, de díszítésben gazdag renaissance bútorok díszítésének fokozásával, megváltoztatja a bútor alkatrészeinek minden régi formáját. Csavart oszlopok, vonagló formájú lábak, szeszélyes alakú asztallapok, túldíszített szekrények jellemzik a kor stílusát, melynek végén a dekadenciába hajtott díszítő kedv a rokokó túlzásaiba erőtlenedik. A bútorok formái rendeltetésüket megcáfolva alig használhatók valamire. Az agyon faragott cifraságok, aranyos domborművek miatt a székeken kényelmetlen az ülés. Az asztal minden percben felborulással fenyeget, finomra görbített lábain alig tud megállni. Egy rokokó díványon lepihenni kész merénylet testi épségünk ellen... Az empír ennek a túlzásnak visszahatásaként jelentkezett. A bútorok vonalai egyszerűsödnek, a sok lendületes görbe vonalat az egyenes (függőleges és vízszintes) váltja fel. Faragás és aranyozás helyett a sötét alapszínen jól érvényesülő csont és fémberakás lesz a divatos. Ez nem zavarja a bútor kontúrjainak egyenes vonalait. A biedermeier — ez a kedves polgári stílus — az empiren is túltesz egyszerűség tekintetében. Erősen hangsúlyozza a célszerűséget. (A díványain már majdnem le lehet feküdni!) A napoleoni háborúban elszegényedett polgárság divatja volt ez. Erős kivétel — az empirnél hajlékonyabb körvonalú — szinte teljesen dísztelen bútorok jellemzik a biedermeiert. A háború előtti úgynevezett szecesszió művészetéről csak annyit, hogy ez a stílus mind épületben, iparművészetben, mind bútorban a mélypontját jelenti a művészeti korok divatjának. (Kecskeméti példája a Cifrapalota és belső dekorációja.) A háború utána évtized művészi stílusa a lázas keresés jegyében kezdődik. A mértani formák elsőrangú fontosságot nyernek az építészetben (de még a festészetben és szobrászatban is). A sivársáig egyszerűsített formák a szemléltető utcán és lakásokban egyaránt keserítik. A célszerűség, a rendeltetésnek a legnagyobb mértékben való megfelelés volt a fontos. A fálnak az a szerepe, hogy elzárja az embert a külvilágtól — mondták — és ennek a feladatnak akkor is nagyszerűen megfelel, ha nincs rajta semmiféle dísz. A ház akkor is kiválóan alkalmas emberek befogadására, ha kívülről olyan mint egy cipődoboz. A szék ülésre való és nem szobadíszítésre: megszületett a csőbútor stb. Ez mind igaz, de valahol mégis eltévesztették a számítást, mert az emberi lélek vágyát: az ősi nosztalgiát a szép után, kihagyták a költségvetésből ... Az ember örök esztétikai kívánsága kielégíthetetlenül, megcsalatra állt a sivár falak előtt, a klinikai kórtermekké egyszerűsített szobák közepén. A skatulya házak elrontották a

város képét, a csőbútorok, a mértani testekből összeállított szekrények, állványok, egy pillanatra sem bírták a lakást ott-honná melegíteni. Ebbe az elrettentő modernségbe kezdte a vágyakozó emberi lélek belelopni lassanként a száműzött szépséget ... Érdekes, hogy ez a szemünk előtt lejátszódó változás nem forradalmiasan történik; nem másféle stílus váltja fel a túlegyszerűsített bútorok formáit, hanem megtartva azok egyik igen figyelemreméltó vonásukat: a praktikusságot, a meglevő egyszerű vonalakat díszítik, hajlíthatják, színezik politúrral, berakással; székek, fotójök, díványok igen szép és színes huza-tot kapnak. Hiába, a fáradt ember nem igen akar lemondani bútorainak arról a kellemes tulajdonságáról, hogy rajtuk, vagy bennük ki tudja magát pihenni. Épen ezért ülóbútoraink nem-csak esztétikai, hanem kényelmi szempontból is figyelemre méltó fejlődésen mentek keresztül napjainkban, Az átalakít-ható rökamiék, fotójök, szekreterek, stb. ennek a felfogásnak az eredményei. (És ennek a felfogásnak nagy segítségére van társadalmunk pénztelensége!)

Korunk lakásművészetének mindezekén felül van egy igen érdekes fejlődési iránya. Ez az irány a népművészet értékei felé mutat és több mint egyszerű divat, mert mélyről jön, a léleknek olyan: csodálatosan ősi emlékezéséből, ahová már a gondolkodó ész nem tud visszamenni, csak a fajtáját szerető szív tudja megérezni annak igazi értékét. Magyarázni nem lehet: mi kedves a magyar bútorokkal, kézimunkákkal, paraszt cserepekkel díszített lakásban, mert akinek magyar lelke van, megérzi és megszereti, de akinek kicivilizálódott a szívéből a fajunk ősi ösztöne, különös, színesen érző lelke, magyarul díszítő kedve vagy nem régen magyar ahhoz, hogy ezt megérezze!), annak hiába beszéljük, mutatjuk, bizonyítjuk: mennyi szépség, meleg hangulat, vidám szín, harmonikus forma tud lenni egy népi stílusban berendezett szobában, mert az ilyen ember csak azt látja, hogy az angol fotójben kényelmesebben lehet délután pihenni, mint a faragott paraszt széken, hogy a gyári szőnyeg jóval olcsóbb, minit a torontáli...

De hát mi is az a népi stílus? Hogy alakult ki a paraszt lakás, a bútor és berendezés mai alakja? Hogy erről beszélhes-sünk, elmélkedhessünk, elején említett kétféle indító erő közül a másodikat is kell említenünk: a divat után a hagyományt kell tárgyalnunk.

Csodálatos a hagyomány ereje! Évtizedek, évszázadok di-vatjai, szokásai, erkölcei hullanak a feledésbe és ebben az örök változásban az ember ragaszkodik a maga megszokott életformáihoz és körülményeihez. Apák, nagyapák szokása, mozdulata tovább él az unokában. Hogyan őrződik meg egy

ősi dallam századokon ált az apák és fiúk hosszú során árt, ha nem a hagyományhoz való ragaszkodás erejéből. Mi teszi olyan kedvessé és értékessé a dédnagymamákról maradt sublódok, karosszékek, régi hímzések, öreg, divatjamúlt formáit? A hagyomány csodálatos ereje.

A hagyomány történetében beszéljünk a magyar lakás fejlődéséről. Miből és mivé fejlődött évszázadok folyamán. A nomád kor idején őseink — épúgy mint a moisit élő vándorló népek — sátorban laktak. A letelepülés első századaiban a magyar nép első házaknak belső képét a tűzhely fontossága szabja meg. Ekörül fejlődik, alakul, osztódik a ház alaprajza és a fejlődésnek már magasabb fokát mutatja az a ma is közismert parasztház típus, amikor a bejáratnál levő helyiség jobb és bal oldalán egy-egy szoba helyezkedik el és e szobák fűtése a középső szobába nyíló kemencék útján történik. E középső helyiségben van a nyitott vagy zárt tűzhely és a kamin a kemence fűtésiére. A három szoba közül az utca felé eső az úgynevezett tisztaszoba és megemlítésre méltó bútorzata csak ennek van, mert a legutolsó szobát legtöbbször kamrának nevezi a nép és rendes bútorzattal nem is látja el. A tisztaszoba bútorzatának elrendezése állandó jellegű és a bútorok elhelyezésének ez az állandósult képe már magában véve is magyaros és népi karakterű. Az elhelyezés rendjét a használat legalkalmasabb volt (tehát a praktikum) és a hagyomány (tehát a népi jelleg) idomította olyanná, amilyenek ma is láthatjuk a paraszti szobák berendezésén. Az ajtótól jobbra helyezkedik el a kemence, balra egy ágy, a kemence felőli oldalion egy vagy két ágy egymásután, az ajtóval szemben a fal mellett — két ablak között — van a sokfiókos sublód. Rajta mindenféle kisebb dísz tárgy, szentkép, fénykép, pohár, stb. Mellette a bal sarokban az asztal és körülötte a fal mellett, két oldalon a sarokkanapé. Az asztal másik két oldalán székek, vagy lóca féle. Ezeken kívül egy láda, tükör és szekrény van még a szobában. Más nemigen. A bútorok festett fából valók, igen gazdagon és szépen dekoráltak virág vagy kevés állat elemmel. Ezeknek a díszítő elemeknek a formái, alkalmazásai, színei vidékenként változó. Az alapszín is lehet kék, zöld, barna, fekete. A bútorok formái igen változatosak, ötletes vonalvezetésük a letűnt nagy korszakok stílusainak jegyét őrzik formákra áthangolva. Felismerhetjük a gót, renaissance, bárók, empir, biedermeier stílusok hatását a paraszt bútorokon is, de mindenik átváltoztatva az anyag kívánalmai szerint és a népi fantázia hatása alatt. Faragást kevésbé alkalmaznak, inkább lombfűrész mintákhoz hasonló áttöréseket (széktámla, kanapé háta, tükör rájája...) vagy méginkább az alapszín és ornamentika — festett virág-

díszek alkalmazása tették jellegzetessé a népi bútorok stílusát. Ami azonban a szoba hangulatának az igazi kedves vidámságát megadja, az a sokféle kézimunka, a szöttesek, csipkék, vagdaltásos terítők, gyönyörű színű hímzések annyiféle fajtája, meg a falakon sorakozó tányérok, korszok eredeti és változatos formájú és színű csoportja.

Meg kell említenünk, hogy ezek a bútorformák nem kizárólag a magyar nép teremtő erejéből születtek. Hasonló darabokkal találkozunk a német népi ipar régi darabjai között is, de ez nem von le semmit az értékükből, mert — mint említettük — a nagy stílusáramlatok átvonultak hazánkon is, tehát egyenlő mértékben alakították az akkori művelt Európa minden népének a képzeletét. S tudni való az is, hogy a parasztság tárgyi művészetében mindenkor nyomon követhető a főnemesség, a nemesslélg elhagyott divatja. Az a folyamat, amit napjainkban olyan feltűnően szemlélhetünk, azt ugyanis, hogy az úri társadalom divatját hogyan veszi át a városi kispolgárság, ettől az alacsonyabb rendű népréteg és évtizedek múlva hogyan lesz a falusi parasztság ruhadarabja, bútora, kézimunkafajtája, stb. — mondóim, ez a folyamat megvolt már a nagyon régi időkben is. Tehát nem kell csodálkoznunk azon, ha az akkori európai stílusok az úri rend közvetítésével lejutatták a paraszti rétegekhez is és Európaszerte bizonyos letagadhatatlan hasonlóságot eredményeztek sok mindenben, így a bútorok stílusában) is. Épen ebben van a faji sajátság alakító ereje, hogy azonos, adott formákat hogyan tudott mégis németté, szlávvá, magyarrá alakítani sokszor igen kevés variáció segítségével.

Megemlítésre méltó jelensége a népművészeti kincsek szellemi vándorlásának az, hogy a levetett népi divatot aztán tovább a környező kisebb kultúrájú nép veszi át. Így szivárognak át közelben lakó tótok, oláhok, rutének közt a régebben hordott magyar paraszti ruhadarabok (pl. a cifraszűr) vagy a magyar bútordarabok egy-egy jellegzetesen magyar darabja (tulipános láda a békéscsabai tótoknál). Azt mondhatnánk, hogyha az úriosztály lakását a mostani parasztbútorok finomabb kivitelű darabjaival népesítené be, nem tenne egyebet, mint visszavenné a valaha megunt lakásberendezését attól a néptől, amely századokon keresztül hűségesen őrizte számára!

Hogyan képzeljük mi a magyar otthonnak ezt a lakásművészeti újjászületését? Mielőtt erre felelnénk, hadd említek meg pár olyan megnyilatkozását az úriosztály egy-két tagjának, akik ebben a kérdésben ellenzéki állásponton voltak. Egyik szerint a magyar bútor nem való lakószobába, mert alkalmatlan a használatra. Múzeumban kell tartogatni őket és ha valaki kíváncsi rá, nézze ott meg! Mások szerint jó volna,

szép volna a magyar szoba, de bútorai kényelmetlenek... vagy: azért most már nem dobhatjuk ki a meglévő bútorainkat, hogy helyibe paraszt bútorokat tegyünk! és így tovább... Felelet helyett felhívom a figyelmet a finn úri osztály otthonainak be rendezésére, vagy az angol, az új német lakások tipikus képére. A finneknek tizedrész aranyi tárgyi néprajzi hagyományuk sincs, mint nekünk és mégis lelkes és lelkük legmélyéig nemzeti érzésű finn középosztály családjai legszentebb kötelességüknek tartják, hogy lakószobájukat (legalább egy szobát a sok közül) a finn népművészet hangulatában rendezzék be. Finn szőttesek, szőnyegek, egy-egy öreg formájú karosszék, kedves régi bölcső, kandalló, stb. teszik a szobáik képét hamisíthatatlanul és félreérthetetlenül finné. Említsem-e a konzervatív angol középosztály és főnemesség közismert és tipikusan angol otthonát? A fagerendákat, az angol stílusú kandallókat, a régi angol porcelánokat? Ezeket fényképekről, filmről, regényekből úgy ismeri mindenki. Vagy a németek lázas iramú berendezkedéseiket, amelyek mind a régi német hagyományok jegyében születnek? Ezekről pedig a képes folyóiratok beszélnek tanulságosan.

Azonban vannak hazai példák is már hála Istennek és szép számmal! Igen sok jómódú úri család alakítja át lakásának arculatát a magyaros formák szerint. Megemlítem itt azt az érdekes körülményt, hogy Budapesten számtalan üzlet és vállalkozás virágzik és terjeszkedik, amely paraszti holmik, vagy népi bútorok eladásából él, vagy népi bútorok mintájára készült úri szobaberendezések szállításával foglalkozik. E vállalkozások vezetőinek vallomása szerint már nemcsak országunkat (főleg a fővárost) látják el magyar bútorokkal, hanem a külföldre is igen jelentős mennyiségben szállítanak belőlük. Tudjuk, hogy a washingtoni magyar követség eredeti paraszti bútorokkal képekkel, dísztárgyakkal van berendezve és igen nagy sikere van. Az iparügyi minisztérium fogadó és dolgozó szobáját is festett magyar bútorok teszik színessé, üdévé. (Ilyen helyen élvezet várni, amíg sor kerül az emberre, mert várni azért itt is csak kell.)

Nem régen mutattak be Pesten egy kiállítást, melyben — többek között — magyar bútorok is szerepeltek. Ezek a bútorok a legfinomabb kivitelben, kényelmes formában és olyan csodaszép magyaros lélekkel készültek, hogy a közönség alig tudott megválni tőlük. Kényelmes fotó puha üléssel, de a huzatján valami finom kis magyar ornamentika, vagy erdélyi szőttesekre emlékeztető színek kompozíció, a farészek megmunkálásában egy kevés magyar stílusú berakás, vagy a lábaknak valami keleties hangulatú, ősi magyar vonalvezetése, amit megmagyarázni sem lehet, de érzi rajta minden magyar szemlélő,

hogy a mi lelkünkben született formák, vonalak, színek, harmóniája az, ami ott együtt volt.

De láttam már olyan szobát is, amelyben a régi bútorok mind megmaradtak és mégis a szobának magyar jellege volt. A kályha formája a dunántúli paraszt cseréptűzhelyek mása volt. A falon régi magyar cserepek: erdélyi bokályok, habánok, tányérok. A bútorokon magyar kézimunkák: asztalterítők, díványpárnák, faliszőnyegek. A függönyök, a vitrinbe való kézimunkák, a virágok mellé szúrt karók, stb. mind-mind eredeti és értékes magyar kézimunkák, vagy azok hűségese és ízlésese mása. (Vigyázzunk a népi munkák másolásának a valódiságára, nehogy úgy járjunk, mint a matyó térítőkkel, amelyek ma már távolról sem hasonlítanak a régi szép matyó hímezésekre és inkább szégyellni való ízléstelenségeik, mint népünk büszkeségei. Pedig valaha azok lehettek volna! Újabban Kalocsa került a divat középpontjába. Ha Isten nem őrzi az üzleti szellemű zsákmány óloktól — rövid időn belül Mezőkövesd sorsára jut.)

Ha otthonainkat ilyen magyar lélekkel tudjuk magyarrá színesíteni, ebből az otthoniból már olyan fiúk és lányok kerülnek ki, akik majd a saját otthonaikat a megnemesedett és kényelmessé tett, lényegében és nem csak díszítésében magyar formájú bútorokkal népesítik be és így rövid évtizedek alatt megtörténhetik otthonaink újjászületése a valaha régen elhagyott, de újra megtalált magyar bútorok nemes formái és a magyar kézimunkák csodálatos színei által.